

„Fogadd a koronát...”

Ünnep és válság, hagyományok és reformkoncepciók

Szerkesztette:

Glässer Norbert – Mód László –
Varga Norbert – Zima András
Beke Zsolt közreműködésével

Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Szeged, 2021

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma
(NKA 203137/03992)

A borítón
Basch Árpád: IV. Károly portréjából
(Nemzeti Múzeum) készült montázs

Borítóterv:
Kovács Orsolya, Glässer Norbert

© Szerzők, 2021

Minden jog fenntartva!

ISSN 1218-7003
ISBN 978-963-306-797-0

Koronázási emlék, 1916

TARTALOM

Előszó (Eilika Habsburg)

Köszöntő (Karsai Krisztina)

Szerkesztői gondolatok

KORONÁZÁS A NAGY HÁBORÚBAN

KÉPES György: IV. Károly magyar királyi címei, történeti áttekintésben

BEKE-MARTOS Judit – KÉPESSY Imre: Koronázás a világháború árnyékában.

GERŐ András: Reprezentációk olvasata.

MARJANUCZ László: IV. Károly trónralépésének nemzetközi visszhangja

ÉLETVILÁGOK, KÖZÖSSÉGEK ÉS KORONÁZÁS-OLVASATOK

HORVÁTH Csaba: „Az új király a jogegyenlőség felett örködjék”

FALUSI Norbert: 1916 Erdély. A remény koronázása az összeomlás előszelében

KLESTENITZ Tibor: IV. Károly koronázása a katolikus sajtóban

IVANCSÓ István: Boldog IV. Károly királyunk koronázásának és élete eseményeinek reminiscenciái

OLÁH János: „Megelőlegezted neki a jó áldását, fejére aranykoronát helyezel.”

GLÄSSER Norbert: Trónváltás mint krízisrítus egy modern háborúban.

ZIMA András: A koronázás cionista sajtóolvasata

KELEMEN Zoltán: Imagináció és elbeszélés.

MÓD László: IV. Károly trónralépésének helyi percepciói

JAKAB Albert Zsolt: A trónörökös és az utolsó koronázás emlékezete Kolozsváron.

KORONÁS FŐ, ALKOTMÁNYOSSÁG ÉS JOG

ANTAL Tamás: Szilágyi Dezső nézetei az alkotmányos kormányzásról

BATÓ Szilvia: „...Büntett alanyát nem képezheti...”

SIPOS József: IV. Károly tárgyalásai a pártok vezetőivel 1918. október végén.

VARGA Norbert: Közjogi vita a magyar király állampolgársága körül

GEDEON Magdolna: A királyi ércmonopólium Magyarországon

A HABSBURG MÚLT PERCEPCIÓI

CSELÉNYI István Gábor: Mária Terézia és a görög katolikus egyház

VESZTRÓCZY Zsolt: „A legelső magyar ember, a király”

HANSÁGI Ágnes: „...akinek nem kell tolmács a trón és a nemzet között...”

KLAMÁR Balázs: Gödöllő és Erzsébet

LAKATOS Adél: Adalékok egy koronázási relikvia történetéhez

KISS Endre: Bécs és Berlin

KELEMEN Zoltán: Az Ulysses mint az Osztrák-Magyar Birodalom utolsó nagy művészeti produktuma

A KONFERENCIÁK KÉPEIBŐL

SZILÁGYI DEZSŐ NÉZETEI AZ ALKOTMÁNYOS KORMÁNYZÁSRÓL

„Mint a magyar nemzet politikai egysége, épp oly sérthetetlen a faj- és valláskülönbség nélküli egyenlőség az egyéni és politikai jogok terén, és az igazságos és egyenletes részesedés az állami védelemben és az állami gondozás jótéteményeiben.” (Szilágyi Dezső)

A dualizmus korának egyik legjelentősebb magyar igazságügy-minisztere – Tisza Kálmán, Szapáry Gyula s Wekerle Sándor kormányainak a tagja –, az elszánt reformer, Szilágyi Dezső nem csupán kiváló jogász és szabadelvű politikus, hanem a budapesti egyetem jog- és államtudományi karának professzora is volt.

Az *alma mater*be 1874. augusztus 3-án tért vissza: az egykori érdemes hallgatóból immár a politika tudományok *nyilvános, rendes egyetemi tanára* lett. A kinevezése nem volt éppen szokványos: még 1873-ban hirdetett az oktatásügyi miniszter tanári pályázatot az *alkotmányi és közigazgatási politika tanszékre*. Számosan pályáztak: többek között Concha Győző, Horn Ede, Korbuly Imre és Pisztóry Mór is; a kar leginkább Horn törekvését támogatta. Mindezek ellenére az uralkodó, Ferenc József a szakminiszteri előterjesztésre Szilágyit nevezte ki, mely tény a kar tudomásul vette.¹

Mivel rendszerint a professzorok több főkéllégiumot oktattak, így a büntetőjog előadásával is megbízták annak *jogosított tanáraként*. A jogászképzésben egyéb funkciókat is ellátott: a II. alapvizsgálati bizottság, továbbá az államtudományi, valamint a jogtudományi államvizsgálati bizottságok állandó beltagja, az egyetemi tanács tagja, illetve a LXXX. tanévben, 1879/80-ban a jogi kar dékánja, a következőben prodékánja volt.² Egyetemi tanári státuszát a miniszteri

¹ ECKHART 1936. 533–534.

² *A Budapesti Kir. Magyar Tudomány-egyetem almanachja*. 1879. – LXXX. évről. Budapest, 1880. 8., *A Budapesti Kir. Magyar Tudomány-egyetem almanachja*. 1880. – LXXXI. évről. Budapest, 1881. 8.

kinevezésével végleg feladta, bár a kar az életének utolsó évében a visszahívását tervezte a közjog korszerű oktatása végett.

Az 1874 és 1889 közötti egyetemi tanrendek tanúsága szerint az első félévben *Politika* címmel összehasonlító alkotmányjogot s alkotmányi politikát, valamint *Büntetőjog* megjelöléssel anyagi büntetőjogot adott elő csütörtök és vasárnap kivételével naponként nyolc és tíz óra között, egy-egy órában, tehát mindkét stúdiumból ötórányi előadása volt hetente. A második félévben ugyancsak *Politika* címmel a kormányzati politikáról és az összehasonlító közigazgatási jogról, továbbá *Büntetőjog* megjelöléssel a különös részi büntetőjogról és a bűnvádi eljárás alapvonalairól tartott előadásokat hasonló óra- és időbeosztással.³ Feltehetően azért éppen reggelente, mert az országgyűlés képviselőházának ülései rendszerint tizenegykor vagy az után kezdődtek. Egyéb kurzusokat is hirdetett az ellenzékbe vonulása előtt: 1876 és 1878 között, amelyeket ma fakultatív kollégiumoknak neveznénk.

Szász Károly miniszteri tanácsos így méltatta az oktatói kvalitásait:

„mint tanár s jelesen politikai tanár, nem az elméletből igyekszik igazolni a gyakorlatot, hanem a gyakorlat tapasztalatainak összevetéséből állapítani meg a legjobb elméletet, viszont általában mint jogásznak főiránya: európai lábra helyezni igazságszolgáltatásunkat, anélkül, hogy az idegen intézményeket egyszerűen átvenni s a történelmi fejlődést ignorálni akarná. Szóval egyike azoknak, akiknél az elmélet karöltve jár a gyakorlattal, de az támaszkodik emerre s nem megfordítva.”⁴

Concha Győző, aki 1889-ben az utóda lett a budapesti katedrán, bírálóbíró hangnemben ekként fogalmazott:

„az ő nagy tehetségét a közéletnek csak időleges, aktuális tényei ingerelték, végső alapjainak tudományos búvárlata ellenben hidegen hagyta. Megelégedett e tekintetben a korábban uralkodó elméleteknek előadásával s a meglévő intézményeknek

³ A *Budapesti M. Kir. Tudomány-Egyetem tanrende. 1874–1888.* (V–IX. tanév, LXXX–LXXXIX. tanév; az 1. és a 2. félévek külön füzetekben) Budapest, 1875–1889. 6., kivéve 1882/83-ból az 1. félév: 5–6.

⁴ –a–r– [SZÁSZ KÁROLY]: Szilágyi Dezső. *Vasárnapi Újság* 1878. május 12. (19. sz.) 294.

összehasonlító bűvárlatával. Szilágyi az államban nem bűvárlati problémát, nem a tudvány, hanem a tettvény tárgyát látta, s rendkívüli elméje az állambani alkotásnak, nem az állam teljesebb megértésének világában érvényesült.”⁵

Egy emléket állító kötetben tettük közzé – életrajza mellett – a büntetőjogi s a különböző politikai előadásainak rekonstrukcióját, mivel egyetemi jegyzetet vagy tankönyvet ő maga nem írt, így a szokásnak megfelelően a hallgatói a saját kézzel írott jegyzeteikből készítettek tansegédleteket – név szerint Takács Zoltáné ismert –, amelyek, ha nem is teljesen pontosak, de nagyban segítenek megismerni az előadó szavait, gondolatmenetét és tudományos nézeteit. E jegyzeteket litográfiai eljárással sokszorosították a néha nehezen olvasható kézírásos forma megőrzése mellett. Hiteles forrás híján ezeket kell felhasználnunk, ha az előadásait kívánjuk tanulmányozni, ezért azokat szöveghűen, magyarázatokkal kiegészítve közöltük. E helyütt a *politikai előadásairól* írunk rövid összefoglalást.⁶

A vizsgált korszakban a politikan két közjogtudományi területet foglalt magába: mai kifejezésekkel élve az *alkotmányjogot* és a *közigazgatási jogot*, tehát lényegében a közjogi stúdiumot jelentette az egyetemi oktatásban. A politikan még egy összefoglaló tantárgynak mutatkozott, miközben a tudományban a tételes államjog és a közigazgatás már elkülönült egymástól. Éppen Szilágyi Dezső egyetemi munkássága idején élt változása e két tudományterület: a meghatározó német irányzat – Rudolf Gneist és Robert von Mohl után – Lorenz von Stein (1815–1890) közigazgatásához kötődött, aki az 1865 és 1868 között hét kötetben kiadott *Verwaltungslehre* című művével⁷ mintegy megalapozta a közigazgatási jog autonómiáját, elválasztását az alkotmányjogtól, s az ő módszerét a magyar tudományosság évtizedekkel később, még a 19–20. század fordulóján is követte. Emblematikus példája Concha Győző *Politikana*, melyben az említett szemléletet véve alapul értekezett a szerző először az alkotmánytanról (a szoros értelemben vett államjogról), majd a közigazgatásról két, időben is jól elkülönülő kötetben,⁸ s az utóbbi

⁵ ECKHART 1936. 598.

⁶ ANTAL 2016. 231–542.

⁷ STEIN 1865–1884.; Ders.: *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechts*. Stuttgart, 1870.; KOI 2014. 274–288.

⁸ CONCHA ¹1894, ²1907. CONCHA 1905.

nemcsak a tételes közigazgatási jogot, hanem a közigazgatási államfunkció nem jogi természetű egyes komponenseit is magában foglalta, tulajdonképpen a 18. századvégi porosz rendészeti igazgatás hagyományait követve.

Az *új rendszertan* igénye ugyanakkor már az 1880-as években megjelent: Korbuly Imre mindezekkel szemben a Magyarország államrendszerét taglaló tankönyve újabb kiadásában, mintegy saját paradigmaváltását így fogalmazta meg:

„ha, amint egyedül helyes, az állam szerves fogalmát, miként azt a hírneves Stein is kifejti, tartjuk szem előtt: akkor az államjog rendszerében annak alkotmány- és közigazgatási jogra való felosztását alapul elfogadni, az állami hatalom és gyakorlási módjainak ismertetésénél az eddigi értelemben vett királyi felségjognak már elavult tanából kiindulni nem lehet.”⁹

Ebben az értelemben a közigazgatás szervezete már egy *sui generis alrendszer* az állam közjogi intézményei között azzal, hogy mint az egyik legfontosabb, önálló, az alkotmányjogtól teljesen elkülönülő szegmens volt az elméletben s a gyakorlatban egyaránt.

A magyar közjogi oktatásnak, különösen az alkotmányjognak azonban létezett egy olyan sajátossága, ami szükségképpen eltért a nyugat-európai unitárius államokétól: ez az Osztrák Császársággal (az örökös és az egyéb tartományokkal) való államkapcsolat, a *réalunió* jelensége, amely mind szuverenitási, mind államjogi szempontból kihatott a hazai fejlődésre. Ennek két korszaka volt történelmileg: az 1723. évi *Pragmatica Sanctió*val kezdődő csaknem másfél évszázad, majd pedig az 1867. évi XII. tc.-en is nyugvó modern periódus, amely felosztáson mintegy átíveltek az 1848. évi áprilisi törvények parlamentarizmust hozó közjogi vívmányai. Mint Deák Ferenc és Wenzel Lustkandl egykori vitája bizonyította: nem volt könnyű a szemléletek normatív összeegyeztetése e háromoldalú viszonyban, beleértve harmadikként az uralkodó jogállását is.¹⁰

Szilágyi Dezső közigazgatási jogi előadásai a *kormányzati tevékenységről* szóltak: a központi kormányzat, a területi és helyi önkormányzás, a köztisztviselői szolgálat, valamint a közigazgatási

⁹ KORBULY 1884. 36.

¹⁰ DEÁK 1865.

bíráskodás intézményeit állította a vizsgálódásai középpontjába. Felmerül a kérdés: míg a büntetőjognak vagy a magánjognak létezett dogmatikus belső rendje, addig hazánkban lehetett-e egyáltalán közigazgatási jogtudományról beszélni? Az ortodox szemlélet erre nemmel felelt.¹¹ Szilágyi előadásaiból azonban egyértelműen kiderül, hogy ez téves nézet volt. A pozitivista alapokon álló közigazgatási jog – legalábbis az ő tolmácsolásában – nem a hatályos jogszabályok kompilációját jelentette, mint Csiky Kálmánnál,¹² hanem a *nemzetközi összehasonlító jogi* komparatistikát: az angol, a francia és a németországi modellek hatékony egybevetését. E motívum vezette konzekvensen a kortárs nyugat- és közép-európai megoldások értő elemzését végezve el, bár önálló elméleti rendszert nem, csak egyfajta kritikai, logikai, leginkább utilitarista szempontrendszert dolgozott ki – ebben azonban különösen virtuóz volt.

A közigazgatási tevékenység az ő felfogásában két fő részre: a kormány által végzettre és az önkormányzatok által megvalósítottra tagolódott. Az általa képviselt álláspont szerint a legideálisabb kormányforma a *parlamentáris monarchia* volt, lehetőleg annak az angliai értelmében. A köztársasági államformában kibontakozó kormányzati tevékenységet ennél kevesebbre tartotta: a monarchiákban megnyilvánuló közjogi és politikai állandóságot nagyra értékelte szemben a republikánus rendszerek állandóan változó politikai tartalmával. Különösen, ha Franciaország 1789 óta eltelt száz évének kaotikus viszonyait tekintette.

Szilágyi Angliából hazatérve (1870) nemcsak az esküdszék iránti vonzalmának adott hangot, hanem az *angol területi közigazgatást* is csodálattal szemlélte, annak a kontinentális megoldásoktól eltérő szellemisége miatt. Mivel az abszolutizmus ott szűnt meg legelőbb, így a 19. századra kialakult a valódi önkormányzat, amely nem az állami akaratot közvetítette a lokális szintre, hanem tényleges autonómiát valósított meg abból kiindulva, hogy az önkormányzás joga magától a Parlamenttől eredő jogosultság volt, amit a központi, felelős kormánynak (kabinetnek) is tiszteletben kellett tartania. Ennek legkiemelkedőbb jellemzője a *békebírák (justices of the peace)* szervei és a különféle *testületek (boards)* működése volt,¹³ amelyek közül az

¹¹ LÖRINCZ ET AL. 1976. 381–389. vö.: JAKAB 2010. 31–44., különösen: 32–33.

¹² CSIKY 1888.

¹³ MAITLAND 1908. 493–501.; STIPTA 2010. 793–810., különösen: 797–801.

előbbiek királyi köztisztviselők, az utóbbiak azonban helyi alapon szerveződött orgánumok voltak, és a kettő ellensúlya jól működött. Az angol közigazgatásban még a 19. század derekán is feltűnően sok volt a nem fizetett hivatalnok, akik igazgatási tevékenységet láttak ugyan el, de ezt társadalmi állásuknál fogva tették, tehát nem függték egzisztenciálisan sem a koronától, sem a kormánytól (kabinettől).

Míg a francia területi intézményrendszer végletekig racionalizált lett – a *departement*-ok, kerületek, kantonok s a municípiumok struktúrája a prefektúrák létrehozásán kívül érdemben nem sokat változott az 1791. évi alkotmány után¹⁴ –, a porosz pedig tradicionálisan mereven szerveződött a provinciák, kerületek (*Kreis*) és járások (*Amtsbezirk*) formájában,¹⁵ addig az angol modellt egyfajta rugalmasság, de nehéz átláthatóság jellemezte. Ha hozzáteesszük a települések különös kettős szervezetét: a plébánia községenkénti (*parishes*) egyházgondnokokat (*churchwardens*), szegényügyi felügyelőket (*overseers of the poor*) és közrendészeket (*petty constablers*), akik az egyházközségeket vezették világi tekintetben is, valamint a polgármestereket s az említett adminisztratív *board*-okat, akik/amelyek az önkormányzati értelemben vett települési közfeladatokat igazgatták, továbbá a békebírák kollégiumait (*sessions*), melyek egy része évnegyedenként ült össze, kívülről szemlélve nehezen elválasztható hatáskörökben, előtűnik a történeti alkotmányból eredő kaleidoszkópikusság. Szilágyinak ez egyszerre volt kaotikus és csodálatosan demokratikus.

Az előadásaiban szintén nagy hangsúlyt helyezett korának kialakulóban lévő új jogintézményére: a *közigazgatási bíráskodásra*, amely éppen azon évtizedekben formálódott Magyarországon, de Nyugat-Európában sem tekintett vissza hosszú múltra.¹⁶ A modern államelmélet a közigazgatási szervek döntéseinek jogorvoslati rendszerébe – *ultima ratioként* – a bíróságokat is törekedett bevonni, illetve olyan fórumokat, amelyek a jogerős döntést hozó közigazgatási szervtől teljesen elkülönültek még akkor is, ha maguk szintén közigazgatási orgánumok voltak. Itt is háromféle modell állt előtte: az angol, amely lényegében a békebírák tribunáljain nyugodott, a francia, mely az államtanácson keresztül hozott létre kvázi bíráskodást

¹⁴ RUSZOLY 2011. 437–438., 446–447.; BOTH 1996. 64., 67., 74., 112–113.

¹⁵ RUSZOLY 2011. 512–513.; HORVÁTH 1996. 184.

¹⁶ Korabeli körképet nyújt: CONCHA 1877.

(*contentieux*) magán a központi közigazgatáson belül, valamint a német, amely az egyre több tartományban felállított önálló közigazgatási bíróságok útján biztosította e judikatúrát, még akkor is, ha éppen a birodalmi szintű közigazgatási bíróság volta az, amely nem jött létre a vizsgált korszakban. Szilágyi kritikizmusa gondosan elemezte, összevetette ezen formákat, rávilágítva az előnyeikre és a hátrányaikra, valamint a történelmi okaikra s e funkció közjogi bonyolultságára egyaránt, de mindezt az országgyűlési vitákban is megtette: különösen 1883-ban és 1886-ban.¹⁷ Jól érzékelt, hogy a közigazgatási bíráskodás nélkülözhetetlen a szabadelvű államokban, és ennek nyomán miniszteri tevékenységének egyik legjelentősebb eredménye a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság (1896) előkészítése, szervezése volt.¹⁸

Az *államjogi (alkotmányjogi) előadásai* szintén bizonyítják, hogy a 19. századi hazai közjogi oktatás és tudományosság¹⁹ jóval többet jelentett a pozitivisták szemléletű, tételes joganyag-ismertetésénél. Az előadásai – szemben az akkori tankönyvekkel²⁰ – teljes egészükben elméleti, teoretikus és dogmatikus jellegűek voltak, melyek nem nélkülözték a jogfilozófiai okfejtéseket sem: a mai diszciplináris rendszertanban részben az államelmélet fogalma alá tartoznak. Leginkább a kortárs Kautz Gyula kézikönyvéhez hasonlíthatók.²¹

Szilágyi egész gondolatmenetének volt egy visszatérő momentuma: az *ideális állam- és uralmi forma keresése*; annak szándéka, hogy az alkotmánytörténet módszereit is felhasználva meghatározza azon társadalmi ismérveket, amelyek – egy ma használt, de mégis ideillő kifejezéssel – a „jó állam” attribútumai. Mindebben a történelem példáit és tanulságait több irányból vette előadásai tárgyává: elemezte a szervezett emberi társadalmakban koronként bekövetkezett változásokat, folyamatokat, s ez alapján interpretálta a jogintézmények ki- vagy átalakulását, ami magát a nem feltétlenül lineáris fejlődést jelentette.

¹⁷ STIPTA 2006. 518–546., ide különösen: 523., 534–535., 538–539., 543.

¹⁸ MARTONYI 1932., MARTONYI 1973.; STIPTA 1997.; STIPA 2015. 3. sz., különöz. 40–45.

¹⁹ KORBULY 1884. 17–21., 26–35.; KAUTZ 1876. 84–100.

²⁰ PL. KORBULY 1884.; CONCHA 1894.; NAGY 1907.

²¹ Lásd a 19. jegyzetünkben hivatkozott művét, valamint vö.: SZABÓ 1980. 264–270.

Érdekesség, hogy az *államforma* és az *államuralmi forma* fogalma még nem különült el a szakkifejezéseiben. Ennek megfelelően az államforma alatt jobbra azt értette, hogy szuverenitáselméleti szempontból tekintve mely társadalmi réteg és miként gyakorolt uralmat a politikai tevélegességből kirekesztettek felett. Rousseau társadalmi szerződéseit és Hobbes abszolutisztikus modelljét elvetve, Arisztotelész klasszikus *Politikájából* indult ki;²² eszerint az osztályozásában az államfelségből eredő jogokat gyakorolhatta *egy személy*: a monarcha vagy a despota, avagy *egy kisebbség*: az arisztokrácia, a teokrácia vagy az oligarchia, végül *a többség*, ami lehetett politeia vagy demokrácia. Mindezekből ő pozitívnak a talentumos monarcha, a tradícióihoz hű arisztokrácia és az önmérsékletet tanúsítani képes demokrácia uralmát találta azzal, hogy élesen látta a gyakorlati negatívumaikat is. Nézetei alátámasztására részletesen elemezte a spártai, a velencei s az ókori római arisztokratikus államot – ami tehát megvalósulhatott monarchikus és köztársasági (városállami) keretek közt is –, valamint az athéni és a modernkori demokráciát, az utóbbit főként az Amerikai Egyesült Államok példáján, illetve az európai monarchiakat a rendi, az abszolút és az alkotmányos (korlátolt) stádiumokban. Rámutatott az átalakulások logikus folyamataira s arra, miért vált szükségessé valamennyi struktúrában a belső elfajulás, ami rendszerint forradalmakhoz vagy más állami kataklizmákhoz – végső soron a szuverenitás elvesztéséhez – vezethetett.

Az eszmei ideálját ugyan ezúttal sem fogalmazta meg kifejezetten, de egyértelműen érezni szavaiból, hogy a köztársaságinál mindenképpen többre értékelte *a monarchikus* közjogi berendezkedést, az uralmi formákon belül pedig *az arisztokratikus* hatalomgyakorlást annak ellenére is, hogy el kellett ismernie: a 19. századi fejlődésben az irány a széles társadalmi alapon nyugvó polgári demokrácia felé mutatott, amelyet inkább tartott szükségszerűnek, mint célszerűnek. Erről egy helyütt így fogalmazott:

„a demokráciának terjedését az általános szavazatjog lassankénti behozatala alapján a mai államférfiak kikerülhetetlennek tartják. A fejlődés oda visz bennünket, nem valami megmagyarázhatatlan erővel, de azon élő és érző erők hatása folytán, amelyek a szervezett népben vannak, hogy a politikai befolyása az alsó osztálynak folytonosan emelkedik és tágul. Ez

²² BOROS 2007. 135–137. (E rész Bene László munkája.)

teljesen igaz. De az európai államférfiak legnagyobb része a demokráciának ezen terjedését mintegy kikerülhetetlen rossznak tekinti; és Montesquieu óta Tocqueville is nagy munkáját²³ ezen eszmének hatása alatt írta. Pedig a dolog nem úgy áll! A demokrácia terjedése egy természetszerű reactio volt kettő ellen: a) az előjogai ellen a gazdagabb és műveltebb osztálynak, b) a társadalmi hatalom túlnyomóságán alapuló túlságos politikai befolyása ellen ugyanezen osztálynak akkor, már midőn előjogai megszűntek; tehát a demokrácia érdeke túlnyomólag negatív.”²⁴

Az utóbbi fordulatban arra utalt, miszerint a „nép uralma” azt kívánja meg, hogy valamely egyén vagy kisebbség ne bírjon előjogokkal, és *tartózkodjon* a számszerű többség feletti egyoldalú hatalomtól.

Csakhogy a számszerűség és a minőség mindig különböző jellemzők. Hosszasan fejtegette azon álláspontját, hogy egy pozitív értelemben vett arisztokratikus (nem feltétlenül nemesi!) társadalomban az arisztokráciának tekintett réteg a politika vitelére lényegesen alkalmasabb volt, mint az alsó vagyoni osztályok feltörekvő tagjai vagy azok delegáltjai. Ez megnyilvánult mind az értelmességben, a képzettségben, mind a vagyoni függetlenségben, mind pedig a nemzedékeken átöröklött tradíciókban, amik egyfajta tudáskincset és kiegyensúlyozottságot is hagyományoztak az elődökről az utódokra. Nem utasította el az e társadalmi szintet el nem érők képviselői útján megvalósuló részvételét, mivel a népszuverenitás Közép-Európában éppen kiformálódó rendezőelve sem nélkülözhetette ezt, de feltétlenül kevesebbnek tekintette azok magatartását, hozzáállását a hatalomhoz már csak az egzisztenciális függésük miatt is. Így a köztársasági államformát jellemzően társította az ezerarcú és -érdekű nép bizonytalan, időleges uralmával, míg az alkotmányban tételesen *korlátolt monarchiát* az uralmi forma legcélszerűbb manifesztumának látta a korabeli Európa számára, mely az arisztokratikus állam veretes értékeivel s a demokrácia pozitív fogalmi elemeivel kiegészítve lehetett hivatott – legalábbis az osztrák tartományokban és Magyarországon – a jövőt megtestesíteni.

²³ TOCQUEVILLE 1835–1840.

²⁴ ANTAL 2016. 534.

Azonban hozzá kell tennünk, hogy az előadásaiból kitűnik azon motívumok is, amik évtizedekkel később, a világháború útján az *európai liberális államkonceptió* kudarcához vezettek. Korának gondolkodóihoz hasonlóan egyfajta „naiv szabadelvűséget” vallott: úgy vélte, hogy az európai társadalmi és politikai folyamatok maguktól értetődően vezetnek a modern képviseleti demokrácia felé a nyugati respublikákban éppúgy, mint a parlamentáris monarchiákban, egyensúlyi helyzetet teremtve a reális alternatívák között. Ő is úgy hitte, hogy a népesség nivójának és életminőségének emelkedése szükségszerűen a kiegyenlítődés irányába tereli a társadalmakat, míg nem a képviseleti rendszer, a részben korlátolt választójog, a teljes kormányzati felelősség és ezek konstruktív befolyása a többi hatalmi tényezőre magától értetődő lesz a civilizált népek, nemzetek számára a polgár- és a magánjogok gyakorlásában, a szabadelvű politikai hitvallásban és az államok egymáshoz való viszonyában. Az idealizmusnak e formájában tévedett.

Nagy elméleti pontossággal elemezte ugyanakkor a 19. századi szövetségi államok s az államszövetségek közjogi struktúráját, a szuverenitás megosztásának módjait a tagállamok és a föderáció szervei között; szintén alaposan vizsgálta az állampolgárság jogi és morális ismérveit, valamint a nemzetiségi és nemzetállamisági kérdéskört, az államterület jogállását, illetve az állam tevékenységének funkcióit a hatalmi ágak megosztásában vagy anélkül.

Feltétlenül tisztelte a magyar parlamentáris monarchiát, amelyben a szentkorona, az azt viselő törvényes uralkodó s az állami szuverenitás számára egy megkérdőjelezhetetlen közjogi szentháromságot képezett:

„ily fenntartó erő a ragaszkodás a trónhoz, amely a nemzet minden rétegében őserővel él, amely abból a meggyőződésből fakad, hogy az uralkodóház és a nemzet érdekét és sorsát, a haza és a király iránti hűséget szétválasztani soha sem lehet.”²⁵

Az előadásai így sajátos szintézisei az állambölcseletnek, a kanti etikának, a modern közjognak s az alkotmánytörténetnek, amelyeknek középpontjában a racionális jogászai gondolkodás és kriticismus állt. Ez

²⁵ MÁRKI – BEKSICS 1898. 831.

bizonyítja azt is, hogy a 19. század végi honi politikatan tartalmilag lényegesen több volt a szövegpozitivizmusnál.

IRODALOM

ANTAL Tamás

- 2016 *Szilágyi Dezső és műve. Jogtörténeti Tár 4. Alapította: Ruszoly József. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged.*

BOROS Gábor (szerk.)

- 2007 *Filozófia. Budapest.*

BOTH Ödön

- 1996 *Fejezetek a nyugat-európai állam- és jogtörténet köréből. A József Attila Tudományegyetem jogtörténeti tanszékének tansegédletei 6. Szeged.*

CONCHA Győző

- 1877 *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában. Budapest.*
1894-1907 *Politika. Első kötet: Alkotmánytan. Budapest.*
1905 *Politika. Második kötet: Közigazgatástan. Budapest.*

CSIKY Kálmán

- 1888 *A magyar állam közigazgatási joga. Budapest.*

DEÁK Ferencz

- 1865 *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: 'Das ungarisch-österreichische Staatsrecht' a magyar közjog történelmének szempontjából. Pest.*

ECKHART Ferenc

- 1936 *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története, 2. Budapest.*

HORVÁTH Pál (szerk.)

- 1996 *Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba.* Budapest.

JAKAB András

- 2010 A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon. In: *Új Magyar Közigazgatás*, 9–10. sz

KAUTZ Gyula

- 1876 *A politikai tudomány kézikönyve.* Budapest.

KOI Gyula

- 2014 Lorenz von Stein Verwaltungslehre című fő művének helye a közigazgatás-tudományban. In: Fekete Balázs – Kreiszig Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös.* Budapest.

KORBULY Imre

- 1884 *Magyarország közzjoga, illetőleg a magyar államjog rendszere.* Sajtó alá rendezte Fésüs György. Budapest.

LŐRINCZ Lajos – NAGY Endre – SZAMEL Lajos

- 1976 *A közigazgatás kutatásának tudományos irányzatai.* Budapest.

MAITLAND, F. W.

- 1908 *The Constitutional History of England: A Course of Lectures.* Cambridge.

MÁRKI Sándor – BEKSICS Gusztáv

- 1898 A modern Magyarország (1848–1896). (*A magyar nemzet története.* X. Sorozatszerk.: Szilágyi Sándor.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest.

MARTONYI János

- 1932 *A közigazgatási bíráskodás és legújabbkori fejlődése.* Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet, Budapest.
- 1973 A közigazgatási bíráskodás bevezetése, szervezete és hatékonysága Magyarországon (1867–1949). In: *Acta Jur. et Pol.* Szeged. Tom. XX., Fasc. 2. Szeged.

NAGY Ernő

1907 *Magyarország közbjoga (államjog)*. Budapest.

RUSZOLY József

2011 *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.

STEIN, Lorenz von

1865-1884 *Verwaltungslehre*, I–VI. Bde. Stuttgart.

STIPTA István

1997 A pénzügyi közigazgatási bíráskodás hazai története. In: *Acta Jur. et Pol.* Szeged. Tom. LII., Fasc. 9. Szeged.

2006 Országgyűlési vita a pénzügyi közigazgatási bíróságról 1883-ban. In: Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest.

2010 A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás. In: Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. *Acta Jur. et Pol.* Szeged. Tom. LXXIII. Szeged.

2015 A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei. In: *Jogtörténeti Szemle*. 3. sz., különsz.

SZABÓ Imre

1980 *A burzsoá állam és jogbölcsélet Magyarországon*. Budapest.

TOCQUEVILLE, Alexis de

1835-1840 *Az amerikai demokrácia*. Eredeti kiadása: Párizs, London.

DEZSŐ SZILÁGYI'S VIEW ON CONSTITUTIONAL GOVERNANCE

The author presents a summary of the former Hungarian Minister of Justice and university professor Dezső Szilágyi's lectures on public law subjects held at the University of Budapest between 1874 and 1889. He was a liberal politician and an excellent legal expert especially on the field of administrative law and constitutional law, although he did not publish any professional books for students. According to the author's conclusion his reconstructed lectures testify that not only positivist but critical and comparative legal education was in practice in public law studies in Hungary at the end of the 19th century.

Szilágyi Dezső a királyi pár előtt a millenniumi ünnepségen
(Benczúr Gyula: *Ezredéves hódolat* című festményének
reprodukciója)